

MLEKO I MLEČNI PROIZVODI U SPOLJNOTRGOVINSKOM BILANSU SRBIJE*

Veljković Biljana¹, Koprivica Ranko¹, Dušan Radivojević², Mileusnić Zoran²

Rezime

U cilju približavanja politike EU u sektoru proizvodnje mleka u Srbiji mogu se očekivati velike promene o tome govore iskustva zemalja u okruženju koje su lakše ili teže prošle kroz ove razvojne procese. U spoljnotrgovinskoj razmeni mleka i mlečnih proizvoda Srbija ostvaruje pozitivan bilans i predstavlja jednu od vodećih zemalja u ovoj proizvodnji u regionu. Radi jačanja tržišnih pozicija Srbije i sagledavanja realnih izvoznih potencijala u radu je data spoljnotrgovinska analiza mleka i proizvoda po robnim grupama i data je analiza po zemljama koje su primarno uključene u robnu razmenu.

U posmatranom periodu 2008-2013 godina Republika Srbija je izvezla mleka i mlečnih proizvoda u vrednosti od 35,2 mil. dolara, a uvezla 22,1 mil. dolara. Sa vrednosnog aspekta Srbija skoro dva puta više izveze proizvode koji su nižeg stepena prerade, u odnosu na finalne proizvode koji postižu znatno veću tržišnu cenu.

Ključne reči: mleko, mlečni proizvodi, uvoz, izvoz.

1. Uvod

U Evropskoj uniji proizvodnja mleka je ograničena sistemom kvota čime je izbegnuta mogućnost hiperprodukcije mleka. Međutim po odluci Evropske komisije kvote bi trebalo ukinuti 2016 godine, kada se očekuje porast proizvodnje mleka za 5%, kao i pad cena mleka za 10%. Niska elastičnost potrošnje mleka i mlečnih

* Rad je realizovan u okviru projekata TR 31051– finansiran od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

¹ Prof. dr Biljana Veljković, redovni profesor, mr Ranko Koprivica, asistent, Univerzitet u Kragujevcu, Agronomski fakultet, Cara Dušana 34 Čačak, e-mail: biljavz@kg.ac.rs, ranko@kg.ac.rs

² Prof. dr Dušan Radivojević, redovni profesor, Prof. dr Zoran Mileusnić, vanredni profesor, Univerzitet u Beogradu, Poljoprivredni fakultet, Nemanjina 6 Zemun - Beograd, e-mail: rdusan@agrif.bg.ac.rs, zoranm@agrif.bg.ac.rs

proizvoda u EU može dovesti do povećanog izvoza mleka u ostale zemlje. Usled dugogodišnjih visokih podsticaja i primene savremene tehnologije proizvodnje mleka zemlje EU će postizati konkurentnost na tržištu mleka i mlečnih proizvoda i po kvalitetu i po ceni u odnosu na ostale zemlje. Ovakve tendencije u proizvodnji mleka mogu se negativno odraziti na domaću proizvodnju u Srbiji, obzirom da su tržišne mogućnosti i plasman mleka u ograničeni.

Od nivoa potrošnje mleka i mlečnih proizvoda u zemlji zavisi standard ishrane stanovništva. Faktori koji utiču na potrošnju mleka su obim proizvodnje, visina tržišnih cena i nivo dohotka stanovništva. Najveći izvoznik i uvoznik mleka i proizvoda je Evropa koja u ukupnom svetskom izvozu učestvuje sa 80% (od zemalja ističu se Nemačka, Francuska i Velika Britanija), u uvozu učestvuje sa 90% od ukupnog svetskog prometa (u samom vrhu su Italija, Nemačka, Belgija i Španija). Procenjuje se da međunarodni promet mleka iznosi 7 mil. t, što čini 2% od ukupne svetske proizvodnje, a vrednost prometa mleka iznosi oko 3 milijarde dolara. Najveću potrošnju mleka po stanovniku imaju razvijene zemlje od Evropskih zemalja Švedska ima potrošnju od 400 l po stanovniku godišnje, a zatim slede Finska, Irska, Holandija i dr. U zemljama sa višim životnim standardom izražena je i potrošnja mlečnih proizvoda naročito raznih vrsta sireva. Potrošnja mleka u Srbiji je ispod evropskog proseka i iznosi 180 litara po stanovniku. (Vlahović, 2010)

Proizvodnja mleka u Srbiji prosečno u periodu 2008-2013 godine iznosi 1,499 milijardi litara, što je u odnosu na evropsku proizvodnju svega 1%. Od proizvedenog mleka oko 50-55% se otkupi i preradi u mlekarama, a ostale količine idu u slobodan promet i prerađuju se u domaćoj radinosti. Prosečna proizvodnja po grlu je relativno niska u odnosu na evropski prosek i ona varira na manjim porodičnim i većim privatnim farmama. (Arsić et al. 2011)

Od 2005 godine Republika Srbija je neto izvoznik mleka i mlečnih proizvoda i svoje proizvode uglavnom plasira u bivše Republike Crnu Goru i BIH, kao i zemlje članice CEFTA (Veljković et al. 2010a). Srbija izvozi proizvode niskog stepena prerade, naime radi se o proizvodima manje dodate vrednosti u odnosu na uvozne proizvode. U posmatranom periodu 2008-2013 godine R. Srbija je izvezla mleka i mlečnih proizvoda u vrednosti od 35,2 mil. dolara, a uvezla 22,1 mil. dolara. Nekoliko većih industrijsko izvoznih mlekara prerađuju oko 80% otkupljenog mleka (ostalo prerađuju manje mlekare), a ujedno su i najveći proizvođači pasterizovanog mleka, mekog sira i urde, koji čine najveću izvoznu komponentu. Velike industrijske mlekare su uglavnom u vlasništvu inostranih kompanija Danube Food Groups a sada Mid Europa Partners: Imlek, Novosadska i Mlekara Subotica; Lactalis Groups Dukat – Somboled; Bongren - Mlekara Zrenjanin; Meggle - Mlekara Kragujevac i td. U procesu daljeg prestrukturiranja u sektoru proizvodnje mleka veći broj manjih proizvođača ostaće van organizovanog otkupa jer neće biti u stanju da ispuni higijenske uslove i standarde kvaliteta pa će morati da se preorijentiše na zanatsku proizvodnju tradicionalnih mlečnih proizvoda (Popović i Grujić, 2014) (Veljković i Ševarlić 2010b).

2. Materijal i metod rada

U primenjenoj spoljnotrgovinskoj analizi bilans razmene izračunat je kao razlika između izvoza i uvoza mleka i mlečnih proizvoda iz Srbije. U radu su korišćeni zvanični podaci RZS baza spoljne trgovine kao i statistička baza podataka Međunarodnog trgovinskog centra (*International Trade Centre*) za bilans mleka u prahu.

U bazi podataka statistike Spoljne trgovine Republičkog Zavoda za statistiku Srbije primenjuje se Standardna međunarodna trgovinska klasifikacija SMTK (Standard International Trade Classification – SITC). To je hijerarhijska ekonomska klasifikacija proizvoda koji učestvuju u robnoj razmeni u okviru sektora 0 - Hrana i žive životinje svrstan je odsek Mlečni proizvodi i ptičija jaja koji je kodiran šifrom 02, dalje su proizvodi razvrstani prema robnim grupama: 022 – Mleko i proizvodi, osim butera i sira; 023 – Maslac i ostaci masnoće od mleka, mlečni namazi; 024 – Sir i urda. Ova Međunarodna klasifikacija se dalje razuđuje i proizvodi se prate nomenklaturom NSST. Spoljnotrgovinska analiza mleka i mlečnih proizvoda za R. Srbiju obuhvatila je robne grupe proizvoda 022, 023, i 024. Posmatrana je baza podataka za vremenski period od 2008-2013 godine. Podaci su dalje statistički obrađeni, a intenzitet kretanja promena kvantifikovan je izračunavanjem koeficijenta varijacije i godišnjih stopa promena.

3. Rezultati istraživanja

U spoljnotrgovinskoj razmeni mlečnih proizvoda u periodu od 2008-2013 godine prema nomenklaturi SITC šifra 02-Mlečni proizvodi i ptičija jaja, kojoj pripadaju robne grupe posmatranih mlečnih proizvoda Srbija je za sve tri grupe proizvoda ostvarila pozitivan bilans u pogledu količina, sem za grupu 023 gde je vrednosno zabeležen deficit.

Tabela 1. Spoljno-trgovinski bilans po robnim grupama proizvoda za R. Srbiju (2008-2013 god.)

Table 1. Foreign trade balance by commodity groups of products for the Republic of Serbia (2008-2013 years)

Robne grupe (SITC) za period od 2008-2013.	Prosečno u tonama	Prosečno u 000 USD	CV u %	God. stopa promene %	Bilans u 000 USD
022 - Mleko i proizvodi osim butera i sira					
Izvoz	46313,72	49404,70	13,79	0,79	21574,58
Uvoz	22217,67	27830,12	37,10	20,56	
023 - Maslac i ostaci masnoće od mleka, mlečni namazi					
Izvoz	999,7	4448,82	16,08	2,71	-142,33
Uvoz	925,57	4591,15	64,94	31,22	
024 - Sir i urda					
Izvoz	5329,75	22126,90	35,60	16,67	12412,53
Uvoz	1930,12	9714,37	33,31	19,57	

Izvor: Obračun autora na bazi podataka spoljna trgovina RZS

Kod grupe proizvoda 022 – Mleko i proizvodi, osim butera i sira izvoz je veći od uvoza za 24096,05 tona odnosno za 21,5 miliona dolara tako da je u količinskom i finansijskom pogledu ostvaren pozitivan bilans;

Kod grupe proizvoda 023 – Maslac i ostaci masnoće od mleka, mlečni namazi ostvaren je pozitivan bilans od 74,13 tonu, ali je finansijski bilans negativan -142,33 hiljade dolara; i

Kod grupe 024 – Sir i urda bilans je pozitivan za 3399,63 tona, odnosno za 12,4 miliona dolara.

U finansijskom pogledu pozitivan bilans ostvaren je za grupe proizvoda 022 i 024. Na osnovu dobijenih podataka (tabela 1.) može se zaključiti da u vrednosnom smislu Srbija skoro dva puta više izveze proizvode koji su nižeg stepena prerade, u odnosu na finalne proizvode koji postižu veću tržišnu vrednost.

Vrednost izvezenog mleka i proizvoda (022) u proteklom periodu nije imala značajnija variranja koeficijent varijacije je iznosio 13,79% sa niskom godišnjom stopom promene od 0,79%. Kod vrednosti uvoza koeficijent varijacije je iznosio 37,10% i povećan je po godišnjoj stopi promene od 20,56%, pri čemu treba naglasiti da je uvoz povećan u 2010 godini za 2,66 puta, pa ukoliko bi se nastavila ovakva tendencija porasta uvoza to bi se negativno odrazilo na spoljnotrgovinski bilans ove grupe proizvoda.

Kod proizvoda 023 – Maslac i ostaci masnoće od mleka, mlečni namazi vrednosno se ostvaruje negativan spoljnotrgovinski bilans Srbija više uveze ovih proizvoda. Naime Srbija i izveze približnu količinu ovih proizvoda ali je u ukupnom bilansu za ovaj period ostvarila negativan rezultat. Povećan uvoz je zabeležen u periodu 2010-2012 godina i ima tendenciju porasta, dok se izvoz u proteklom periodu nije bitno menjao. Naime kod ove grupe izvoz ima nisku godišnju stopu od 2,71, dok je godišnja stopa uvoza 31,22 sa izraženim varijacijama od 64,94%.

Kod grupe proizvoda 024 – Sir i urda Srbija je ostvarila veći izvoz za 2,3 puta u odnosu na uvoz i postignut je pozitivan bilans. Obzirom da se radi o finalnim proizvodima od mleka koji imaju veću dodatnu vrednost i da postoje potencijali i proizvodni kapaciteti Srbija će morati da razvija proizvodnju sireva i nastaviti da ulaže u povećanje izvoza.. Proizvodnjom autohtonih belih sireva poput: „Homoljskog”, „Sjeničkog”, „Zlatiborskog”, „Zlatarskog” „Mileševskog” i drugih otvaraju se nove izvozne šanse, pri čemu ne treba isključiti i organsku proizvodnju sireva (Vlahović et al 2014). Za sireve iz Srbije je zainteresovano rusko tržište kao i pojedine evropske zemlje, tako da ovu grupu proizvoda treba što bolje tržišno pozicionirati u pogledu poboljšanog ujednačenog kvaliteta i robne prepoznatljivosti.

Analiza tržišta mleka i mlečnih proizvoda u posmatranom periodu prema navedenim robnim grupama obuhvatila je zemlje koje učestvuju u spoljno trgovinskoj razmeni sa Srbijom i sa kojima se ostvaruje najveći izvoz i uvoz. Srbija uglavnom izvozi sve tri grupe proizvoda državama koje pripadaju grupaciji CEFTA, izuzev Rusije koja od 2010 godine predstavlja značajnu izvoznju destinaciju. Rusko tržište je zainteresovano za hranu i prehrambene proizvode iz

Srbije, pa samim tim i za mlečne proizvode prvenstveno za robnu grupu (024 - Sir i urda).

Analiza izvoza za posmatrani period po robnim grupama mlečnih proizvoda pokazuje da je grupa 022 – Mleko i proizvodi osim butera i sira, imala najveći izvoz u Crnu Goru sa 59,04%, od ukupnog izvoza za ove proizvode. Izvoz je uglavnom skoncentrisan i na bivše republike i to BIH 20,82% i R. Makedoniju 14,31%, mada je u 2013 godini izvoz u Crnu Goru nešto manji što pokazuje i negativna stopa promene. Navedenih pet zemalja u ukupnom izvozu mleka i proizvoda grupe 022 učestvuju sa 96,07%.

Tabela 2. Izvoz iz Srbije po robnim grupama i zemljama (2008-2013 god.)

Table 2. Export from Serbia by commodity groups and countries (2008-2013)

022 Mleko i proizvodi, osim butera i sira	Prosečno u 000 USD	Koef. varij. CV %	God. stopa promene %	Učešće %
Sve zemlje	49404,70	13,79	0,79	100
Crna Gora	29170,13	19,39	-6,51	59,04
BIH	10284,78	28,94	4,24	20,82
Makedonija	7069,48	20,90	8,25	14,31
Albanija	558,68	47,79	-24,91	1,13
Ruska federacija	381,3	100,80	137,44	0,77
Ostale zemlje	1940,33	/	/	3,93

023 Maslac i ostaci masnoće od mleka mlečni namazi	Prosečno u 000 USD	Koef. varij. CV %	God. stopa promene %	Učešće %
Sve zemlje	4448,82	16,08	2,71	100
Crna Gora	2418,92	11,29	1,41	54,37
BIH	1441,93	27,90	0,18	32,41
Makedonija	463,58	18,61	4,25	10,42
Ruska federacija	61,0*	/	/	1,37
Albanija	8,27**	/	/	0,19
Ostale zemlje	55,12	/	/	1,24

*Ovih proizvoda u Rusiju je izvezeno u 2011 godini i neznatne količine u 2013 godini, pa se ostali statistički parametri ne mogu izračunati

**Izvoz u Albaniju nije bio u kontinuitetu i evidentiran je za 2009, neznatno 2010 i 2012 godinu, pa se ostali statistički parametri ne mogu izračunati

024 Sir i urda	Prosečno u 000 USD	Koef. varij. CV %	God. stopa promene %	Učešće %
Sve zemlje	22126,90	35,60	16,67	100
Crna Gora	8671,63	24,99	-8,96	39,19
BIH	3147,88	19,64	-8,38	14,23
Makedonija	2291,20	30,49	8,34	10,35
Ruska federacija	7238,38*	/	/	32,71
Albanija	52,84	20,30	-0,83	0,24
Ostale zemlje	546,30	/	/	3,28

* Za Rusiju u 2008 i 2009 godini nije bilo izvoza, a u 2012 i 2013 prosečno je izvezeno 16053 hiljada USD čime je vrednost izvoza znatno veća u odnosu na ostale navedene zemlje.

Izvor: Obračun autora na bazi podataka spoljna trgovina RZS

U izvozu grupe proizvoda 023 – Maslac i ostaci masnoće od mleka, mlečni namazi takođe dominiraju navedenih pet država, koje u ukupnom izvozu učestvuju sa 98,76%. Najviše se ovih proizvoda izveze u bivše Republike Crnu Goru, BIH i Makedoniju. Za posmatrani period izvoz ove grupe proizvoda pokazuje blago povećanje po godišnjoj stopi od 2,71%.

Izvoz grupe proizvoda 024 – Sir i urda je povećan po stopi 16,67 u odnosu na sve zemlje u koje Srbija izvozi. Što se učešća u izvozu tiče tu uglavnom dominiraju Crna Gora, BIH i Makedonija, ali je u posmatranom periodu ispoljena negativna tendencija izvoza za Crnu Goru i BIH, što pokazuju negativne stope promene (tabela 2). Izvoz sira je povećan u Makedoniju sa kojom Srbija ostvaruje pozitivan spoljnotrgovinski bilans u pogledu izvoza i uvoza ove grupe proizvoda. Treba naglasiti da se poslednjih godina sve više sira izvozi za Rusiju koja je u ukupnom izvozu zastupljena sa 32,71%, a u poslednje dve godine je u Rusiju izvezeno do četvrtine od ukupnog izvoza sira i urde iz Srbije.

Tabela 3. Uvoz u Srbiju po robnim grupama i zemljama (2008-2013 god.)

Table 3. Import to Serbia by commodity groups and countries (2008-2013)

022 Mleko i proizv. osim butera i sira	Prosečno u 000 USD	Kojef. varij. CV %	God. stopa promene %	Učešće %
Sve zemlje	27830,12	64,94	20,56	100
BIH	7724,65	46,49	28,52	27,76
Nemačka	3706,13	52,36	18,84	13,32
Češka Rep.	3329,3	42,27	16,13	11,96
Hrvatska	2645,53	30,06	23,23	9,51
Slovačka	2202,60	43,48	14,35	7,91
Poljska	1657,55	75,02	44,70	5,95
Francuska	1278,26	59,88	18,17	4,59
Holandija	923,85	36,14	12,63	3,32
Slovenija	625,47	36,74	19,15	2,25
Makedonija	547,92	76,12	75,04	1,97
Ostale zemlje	3188,86	/	/	11,46

023 Maslac i ostaci masnoće od mleka mlečni namazi	Prosečno u 000 USD	Kojef. varij. CV %	God. stopa promene %	Učešće %
Sve zemlje	4591,15	64,94	31,22	100
Poljska	1933,78	68,96	45,01	42,12
Francuska	948,20	45,47	-0,43	20,65
Nemačka	888,48	78,17	46,48	19,35
BIH	491,58	57,93	89,02	10,71
Hrvatska	126,60	62,54	-50,83	2,76
Ostale zemlje	131,05	/	/	4,41

024 Sir i urda	Prosečno u 000 USD	Kojef. varij. CV %	God. stopa promene %	Učešće %
Sve zemlje	9714,37	33,31	19,57	100
Nemačka	3858,6	37,06	22,82	39,72
Rep. Makedonija	1414,97	55,72	-0,82	14,57
Italija	1228,03	23,85	13,81	12,64
Hrvatska	1065,32	94,21	50,26	10,97
Austrija	465,22	40,30	24,62	4,79

Holandija	451,93	51,44	31,82	4,65
Poljska	296,70	63,23	-15,04	3,06
Francuska	187,88	42,65	-11,72	1,93
Mađarska	93,85	64,55	10,91	0,97
BIH	56,50	94,65	-27,89	0,58
Slovačka	38,22	114,71	-5,24	0,39
Ostale zemlje	557,15	/	/	5,73

Izvor: Obračun autora na bazi podataka spoljna trgovina RZS

U uvozu mlečnih proizvoda u Srbiju učestvuje više zemalja, a analizirano je deset zemalja iz kojih Srbija najviše uvozi 88,54% mleka i proizvoda iz grupe 022 (tabela 3) Srbija sa BIH ostvaruje pozitivan spoljnotrgovinski bilans ali se sve više mleka uvozi iz ove susedne zemlje po godišnjoj stopi od 28,52%. U uvozu mleka BIH takođe ima značajno učešće od 27,76%. Veće količine mleka u Srbiju uvoze se iz zemalja Evropske unije i to Nemačke, Češke, Slovačke, Hrvatske i td. (u tabeli 3). Ukupan uvoz mleka u Srbiju u analiziranom periodu povećan je iz svih zemalja po stopi 20,56%, pri čemu je najvišu godišnju stopu promene ostvarila Poljska 44,7% i Makedonija 75,04%. U ostale zemlje iz kojih Srbija uvozi mleko (na osnovu analize ukupnih podataka) treba pomenuti Austriju, Rumuniju, Mađarsku i Bugarsku ali je njihovo procentualno učešće nisko.

Uvoz maslaca i mlečnih namaza grupa 023 u Srbiju uglavnom se ostvaruje iz pet navednih zemalja sa učešćem od 95,59% (tabela 3). Najviše se uvozi iz Poljske koja je ostvarila i visoku godišnju stopu promene 45,01%, a zatim sledi uvoz iz Francuske i Nemačke, pri čemu je Francuska u analiziranom periodu imala negativnu stopu promene. U spoljnotrgovinskoj razmeni sa BIH Srbija za ovu grupu proizvoda ostvaruje pozitivan bilans, ali je uvoz za dati period povećan po stopi od čak 89,02%, a u uvozu BIH učestvuje u odnosu na ostale zemlje sa 10,71%.

U uvozu Sira i urde grupa 024 navedeno je 11 zemalja iz kojih Srbija uveze 94,27%, neke od navedenih zemalja za posmatrani period imaju nisko učešće ali su u ranijem periodu bile prisutne kao značajnije zemlje uvoznice. Najviše sira se uveze iz zemalja Evropske unije Nemačke, Italije (koja je inače najveći uvoznik mleka u EU), zatim Hrvatske i susedne Makedonije. Najveći uvoz za ovu grupu proizvoda je iz Nemačke 39,72% od ukupnog uvoza sa godišnjom stopom promene od 22,82%. U proteklom periodu prema stopi promene povećan je uvoz sira iz Hrvatske Holandije i Austrije. U uvozu pored navednih članica Unije (tabela 3) učestvuje i susedna BIH, koja ima negativnu godišnju stopu promene kao i Poljska, Francuska i Slovačka.

Radi što detaljnije analize spoljnotrgovinske razmene mleka i proizvoda praćena je struktura samih proizvoda prema NSST nomenklaturi samo za robnu grupu proizvoda 022. Od 15 proizvoda koji su obuhvaćeni ovom nomenklaturom prema RZS evidentirani su oni koji imaju najveću zastupljenost u izvozu i uvozu. Navedenih osam proizvoda u izvozu ostvaruju vrednost od 48,85 miliona dolara, što čini 98,89% od ukupnog izvoza za ovu grupu proizvoda.

Prema podacima u tabeli 4. najveću vrednost u izvozu postižu proizvodi: Mleko i pavlaka sa preko 1-6% masnoće; Sladoled sa ili bez dodatog kakaoa; Jogurt

nearomatizovan bez voća i šećera, a zatim Mlaćenica kiselo mleko pavlaka i kefir i ostali proizvodi koji ostvaruju manje vrednosti u izvozu. Proizvode pod nazivom Mleko sa preko 1-6% masnoće (šifra 221200) i Mleko do 1% masnoće (šifra 221100) karakteriše negativna godišnja stopa promene, što znači da se zastupljenost ovih proizvoda u izvozu smanjivala u proteklom periodu.

Tabela 4. Izvoz po proizvodima NSST (2008-2013 god.)

Table 4. Import to Serbia by commodity groups and countries (2008-2013)

šifra	Izvoz u grupi mleko i proizvodi po NSST	Prosečno u 000 USD	Kojef. CV %	God. stopa prom. %
223140	Jogurt aromatizovan sa voćem	652,28	23,17	-0,36
223110	Jogurt nearomatizovan bez voća i šećera	7682,22	23,66	13,25
223200	Mlaćenica kiselo mleko pavlaka kefir	2791,1	22,45	5,69
221200	Mleko i pavlaka sa preko 1-6% masnoće	22023,37	33,18	-13,3
221100	Mleko sa sadržajem masnoće do 1% po težini	948,13	30,67	-13,86
221300	Pavlaka sa preko 6% masnoće	625,93	79,89	23,84
223300	Sladoled sa ili bez dodatog kakaoa	13893,35	21,52	9,61
224100	Surutka i modifikovana surutka	239,05	83,17	29,23
Ukupno - proizvodi sa većim učešćem u izvozu		48855,43	učešće 98,89%	

Izvor: Obračun autora na bazi podataka spoljna trgovina RZS

U strukturi analize uvoza po proizvodima NSST navedeno je devet proizvoda koji u ukupnom uvozu ostvaruju vrednost od 26,3 miliona dolara i učestvuju sa 94,63% u ukupnom uvozu za ovu robnu grupu.

Tabela 5. Uvoz po proizvodima NSST (2008-2013 god.)

Table 5. Import by product NSST (2008-2013)

šifra	Uvoz u grupi mleko i proizvodi po NSST	Prosečno u 000 USD	Kojef. CV %	God. stopa prom. %
223140	Jogurt aromatizovan sa voćem	913,43	27,89	-9,67
223200	Mlaćenica kiselo mleko pavlaka kefir	456,05	40,47	6,39
221200	Mleko i pavlaka sa preko 1-6% masnoće	6845,87	43,88	27,63
222100	Mleko u čvrstom obliku sa 1,5% masnoće	4767,23	43,88	32,24
222200	Mleko i pavlaka u čvrstom obliku više od 1,5% m.	4076,55	41,76	8,34
221300	Pavlaka sa preko 6% masnoće	1614,30	49,67	28,16
224900	Proizvodi od prirodnih sastojaka	1945,52	65,54	13,07
223300	Sladoled sa ili bez dodatog kakaoa	1586,87	35,41	17,91
224100	Surutka i modifikovana surutka	4131,15	43,89	26,88
Ukupno - proizvodi sa većim učešćem u uvozu		26336,97	učešće 94,63%	

Izvor: Obračun autora na bazi podataka spoljna trgovina RZS

U uvozu vrednosno su najzastupljeniji proizvodi: Mleko i pavlaka sa preko 1-6% masnoće; Mleko u čvrstom obliku sa 1,5% masnoće; Mleko i pavlaka u čvrstom obliku više od 1,5% masnoće; i Surutka i modifikovana surutka. Svi navedeni proizvodi u tabeli imaju pozitivne godišnje stope promene, što znači da su se uvozne vrednosti u proteklom periodu povećavale izuzev jogurta aromatizovanog voćem gde je godišnja stopa promene imala negativnu vrednost (tabela 5.)

Na osnovu analize strukture proizvoda koji su zastupljeni u izvozu i uvozu može se zaključiti da Srbija najviše izveze Mleka i pavlake sa preko 1-6% masnoće, kao i sladoleda koji kao finalni proizvodi ostvaruju veću tržišnu vrednost. Dok pri uvozu pored mleka i pavlake Srbija uvozi i veće količine mleka i pavlake u prahu (šifre proizvoda 222100 i 222200) i surutke (224100).

Poremećaji na svetskom tržištu mlečnih proizvoda uticali su na povećanje proizvodnje i izvoza mlečnih proizvoda sa dužim rokom trajanja kao što su puter, mleko u prahu (obrano i punomasno) i sir. Problem viška mleka Evropska unija uglavnom rešava preradom u pomenute proizvode. Nivo profitabilnosti koja se može ostvariti preradom u sir, mleko u prahu ili puter varira i zavisi od stanja na izvoznom tržištu ponude, tražnje i cena samih proizvoda. Takođe prilike na tržištu EU zemalja ograničena potrošnja za pomenutim mlečnim proizvodima i njihove visoke komercijalne zalihe ograničavaju nivo proizvodnje i dovode do preorijentacije na druge grupe mlečnih proizvoda. Zemlje najveći proizvođači i izvoznici punomasnog mleka u prahu su Holandija, Nemačka, Francuska i dr. a na svetskom tržištu su im glavni konkurenti USA, Novi Zeland i Okeanija. Razvijene zemlje problem viška mleka rešavaju preradom u mleko u prahu obzirom da postoji tražnja za ovaj proizvod na svetskom tržištu. Takođe veće količine mleka u prahu i putera koriste se za potrebe pekarske i konditorske industrije, mada savremeni trendovi proizvodnje i potrošnje hrane ove skupe sirovine (puter i mleko u prahu) zamenjuju biljnim uljima u cilju dobijanja jeftinijih proizvoda niskokalorične vrednosti.

Novonastale tendencije sa svetskog i evropskog tržišta mleka prenose se i na skromno tržište mlečnih proizvoda u Srbiji tako da usled povećanog uvoza jeftinijeg mleka u prahu iz evropskih zemalja i nastaju poremećaji u otkupu domaćeg mleka i pojavljuju se viškovi sirovog mleka.

Tabela 6. Bilans mleka i pavlake u prahu (robna grupa 0402 prema ITC)

Table 6. Trade balance of milk and cream powder (commodity group 0402 according to ITC)

000 USD	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Prosečno
Uvoz	6042	16024	1906	893	13742	12877	11913	7969	9925
Izvoz	106	256	119	103	153	213	1569	1749	653
Bilans	-4982	-15768	-1787	-8827	-13589	-12664	-10344	-622	-9272

Izvor: Obračun autora na bazi ITC Trade Statistics, Trade by Commodity Statistics

Na osnovu podataka iz tabele 6. prema nomenklaturi ITC (International Trade Centre) može se zaključiti da Srbija ima negativan bilans u izvozu i uvozu mleka i

pavlake u prahu i prosečne vrednosti za posmatrani period su negativne i iznose - 9,27 mil. USD. U datom periodu najviše mleka i pavlake u prahu Srbija je uvezla iz Češke, Slovačke, Nemačke i Poljske (iz ovih zemalja ukupno 77,2%), a u 2014 godini su uvezene i veće količine mleka u prahu iz BIH. Skromne su količine mleka u prahu koje Srbija izvozi u odnosu na uvoz i uglavnom izvozi u R. Makedoniju, BIH i Crnu Goru, pri čemu se za 2014 godinu beleži negativan saldo u razmeni sa BIH od -1,823 mil. USD, što se može objasniti nižim cenama mleka u prahu proizvedenog u BIH.

4. Zaključak

Za ruralno područje Srbije proizvodnja mleka predstavlja značajnu razvojnu šansu ali u procesu evropskih integracija doći će do pada broja manjih mlečnih farmi kao i manjih mlekara i očekuje se ukрупnjavanje proizvodnih kapaciteta u ovom sektoru što pokazuju iskustva zemalja u okruženju. Na razvijenom evropskom tržištu opstaće mlekare koje su sa svojim proizvodima kvalitativno i cenovno konkurentne i u stanju da zadovolje standarde kvaliteta i proizvode plasiraju u izvoz. Najveći problem za male proizvođače u novim zemljama članicama bilo je usklađivanje sa EU standardima. Na osnovu spoljnotrgovinske analize u radu može se zaključiti da Srbija pretežno izvozi mleko i mlečne proizvode u susedne zemlje bivše republike Crnu Goru, BIH i Makedoniju. U 2013 godini odsek 02 Mlečni proizvodi su na tržište CEFTA izvezeni sa 63,1%, na tržište Ruske Federacije sa 24,2%, a na tržište zemalja EU sa 9,4%. Izvoz mleka i mlečnih proizvoda zasnovan je na proizvodima manje dodate vrednosti i nižeg stepena prerade u odnosu na uvoz, a izvozni rezultati u velikoj meri zavise od stepena konkurentnosti koji se postiže na tržištu. Mlečni proizvodi iz Srbije nisu uvek konkurentni u pogledu troškova proizvodnje, cena i kvaliteta što dodatno otežava bolje pozicioniranje na inostranom tržištu. Kao najperspektivnija robna grupa izdvaja se proizvodnja i izvoz sira, pri čemu ovu proizvodnju treba intenzivirati u pogledu obima proizvodnje i kapaciteta, poboljšati i ujednačiti kvalitet i zadovoljiti standarde tržišta. Proizvodnju pojedinih vrsta sireva sertifikovati i zaštititi geografsko poreklo naročito za područja u Srbiji na kojima se sirevi već tradicionalno proizvode, a postoje i druge mogućnosti poput organske proizvodnje.

5. Literatura

1. Arsić S., Vuković P., Kljajić N. (2011): Stanje i perspektive proizvodnje mleka u Srbiji, XXV Savetovanje agronoma, veterinara i tehnologa, Institut PKB Agroekonomik Beograd, Zbornik radova Vol. 17. br. 3-4, str. 57-67, ISSN 0354-1320
2. Popović V., Grujić B. (2014): Robna i regionalna struktura izvoza poljoprivrede i prehrambene industrije Srbije, Poljoprivredni fakultet Novi Sad, Agroekonomika Vol.43, br.63-64, str.1-12.
3. Republički Zavod za Statistiku (2014) Baza podataka spoljna trgovina, Izvoz i uvoz po robnim grupama SMTK-Rev.4, Izvoz i uvoz po proizvodima NSST <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/public/ReportView.aspx> [pristupljeno: januar-februar 2015]

4. Veljković Biljana, Vico G., Koprivica R. (2010a): Srbija u spoljnotrgovinskoj razmeni mleka i mlečnih proizvoda sa BiH i Hrvatskom. Prvi naučni simpozijum agronoma sa međunarodnim učešćem AgroSym Jahorina 9-10 decembra, Zbornik radova br.1, 168-175, ISBN 978-86-86087-19-5.
5. Veljković Biljana, Ševarlić M. (2010b): Proizvodno izvozne mogućnosti Srbije na evropskom tržištu zdravstveno bezbedne hrane, Agroprivreda Srbije i evropske integracije – tematski zbornik, 115-138, DAES PKV, ISBN 978-86-86087-21-8, COBISS.SR-ID 178395916, Beograd.
6. Vlahović B. (2010): Tržište agroindustrijskih proizvoda, Univerzitet u Novom Sadu, Poljoprivredni fakultet Novi Sad, 1-498.
7. Vlahović B., Puškarić A., Mugoša Izabela (2014): Tržište sira u zemljama CEFTA grupacije, XIX Savetovanje o biotehnologiji 07-08 mart Čačak Zbornik radova Vol. 19.(21), str.347-351.
8. <http://www.intracen.org/itc/market-info-tools/trade-statistics/> [pristupljeno: april - maj 2015]

MILK AND DAIRY PRODUCTS IN THE FOREIGN TRADE BALANCE OF SERBIA

Veljković Biljana¹, Koprivica Ranko¹, Dušan Radivojević², Mileusnić Zoran²

Summary

In order to approach EU policies in the milk production sector in Serbia, big changes can be expected, according to the experiences of the neighboring countries that have gone through this development process in an easier or harder way. In the foreign trade of milk and dairy products, Serbia has realized positive balance and is one of the leading countries in this production in the region. In order to strengthen the market position of Serbia and observe realistic export potentials, this article analyzes foreign trade balance for dairy products by commodity groups and provides an analysis of the countries that are primarily involved in the exchange of goods.

In the period 2008-2013, the Republic of Serbia exported dairy products amounting to 35.2 million dollars, and imported 22.1 million dollars. In terms of value, Serbia exports almost two times more products that are of lower processing level compared to the final products that achieve significantly higher market prices.

Key words: milk, dairy products, import, export

Primljen/Received: 05.06.2015.

Prihvaćen/Accepted: 10.06.2015.

¹ Biljana Veljković, PhD, Professor, Ranko Koprivica, MSc, Teaching Assistant, University of Kragujevac, Faculty of Agronomy, Cara Dušana 34, Čačak, e-mail: biljavz@kg.ac.rs, ranko@kg.ac.rs

² Dušan Radivojević, PhD, Professor, Zoran Mileusnić, Associate Professor, University of Belgrade, Faculty of Agriculture, Nemanjina 6 Zemun - Belgrade, e-mail: rdusan@agrif.bg.ac.rs, zoranm@agrif.bg.ac.rs